

GUL NOMLARINI LISONIY TADQIQ QILISH YO‘LLARI

Xakimova Dinora Quvondiq qizi

Urganch RANCH texnologiya Universiteti

Lingvistika (ingliz tili) mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17746027>

Annotatsiya. Ushbu maqolada gul nomlarining lisoniy tizimdagi o‘rni, ularning etimologiyasi, semantik xususiyatlari, milliy-madaniy konnotatsiyalari va nomlash jarayonidagi lingvokulturologik omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda gul nomlari o‘zbek tilidagi flora leksikasining muhim qismini tashkil etishi, ularning poetik matnlar, frazeologizmlar va onomastik birliklarda qo‘llanilish xususiyatlari yoritiladi. Maqola gul nomlarini tadqiq etishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan asosiy lisoniy metodlar – etimologik, semantik, struktur, qiyosiy va lingvokulturologik yondashuvlarni taklif qiladi. Natijalar gul nomlarining tilshunoslikda o‘ziga xos tadqiqot ob‘ekti ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: flora leksikasi, gul nomlari, semantika, etimologiya, lingvokulturologiya, nominatsiya.

Аннотация. В статье анализируется место цветочных названий в системе языка, их этимология, семантические особенности, национально-культурные коннотации и лингвокультурные факторы в процессе наименования. В исследовании подчеркивается, что цветочные названия составляют важную часть лексики флоры узбекского языка, особенности их употребления в поэтических текстах, фразеологизмах и ономастических единицах. В статье предлагаются основные лингвистические методы, которые могут быть использованы при изучении цветочных названий: этимологический, семантический, структурный, сопоставительный и лингвокультурологический. Результаты показывают, что цветочные названия являются уникальным объектом исследования в лингвистике.

Ключевые слова: лексика флоры, цветочные названия, семантика, этимология, лингвокультурология, номинация.

Abstract. This article analyzes the place of flower names in the linguistic system, their etymology, semantic features, national-cultural connotations, and linguocultural factors in the naming process. The study highlights the fact that flower names constitute an important part of the flora lexicon of the Uzbek language, the features of their use in poetic texts, phraseologisms, and onomastic units. The article suggests the main linguistic methods that can be used in the study of flower names - etymological, semantic, structural, comparative, and linguocultural approaches.

The results show that flower names are a unique object of research in linguistics.

Keywords: flora lexicon, flower names, semantics, etymology, linguoculturalology, nomination.

Kirish

Gul nomlari har bir xalqning tilida muhim semantik qatlamlardan birini tashkil qiladi. Ular nafaqat atrof-muhitdagi o‘simliklarni nomlash vazifasini bajaradi, balki xalqning dunyoqarashi, estetik didi va madaniy qadriyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘zbek tilida gul nomlari folklor, adabiyot, toponimiya va kundalik nutqda keng qo‘llanadi. Shu bois ular lisoniy jihatdan alohida o‘rganishni talab qiladi.

Mazkur maqolada gul nomlarining shakllanishi, semantik tuzilishi, ularning milliy-madaniy omillar ta'sirida yuzaga kelishi va o'zbek tilshunosligida bunday birliklarni tadqiq qilish yo'llari ilmiy asosda yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili

Gul nomlari va flora leksikasining lingvistik jihatdan o'rganilishi turli yo'nalishlarda amalga oshirilib kelmoqda:

Etnolinguistik va lingvokulturologik tadqiqotlar (N. Mahmudov, A. Madvaliev, S. Sodiqova) o'simlik nomlarining milliy dunyoqarashdagi o'rni, ramziy ma'nolari hamda madaniy konnotatsiyalariga e'tibor qaratgan.

Leksikologik tadqiqotlar tilning lug'at tarkibida flora elementlarining hajmi, ularning semantik guruhlari, sinonimiya, polisemiya jarayonlarini yoritgan.

Etimologik izlanishlar (A. Qayumov, V.V. Radlov, A.N. Kononov) ayrim gul nomlarining kelib chiqishi, qadimgi turkiy tillarda qo'llanilishi, geografik va madaniy omillar bilan bog'liqligini tekshirgan.

Adabiy manbalarda gul obrazlari Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy kabi adiblarning asarlarida gul metaforalarining o'rni bo'yicha tadqiq qilingan.

So'nggi yillarda onomastika va folklorshunoslik doirasida ayrim gul nomlarining toponimlarda, xalq og'zaki ijodida qo'llanilishi ham o'rganilmoqda.

Shu bilan birga, aynan gul nomlarini kompleks lisoniy jihatdan, xususan struktur, semantik va madaniy qatlamlarini uyg'un holda tekshiruvchi ishlar hali yetarlicha emas.

Asosiy qism

1. Gul nomlarining etimologik xususiyatlari

O'zbek tilidagi ko'plab gul nomlari turkiy, fors-tojik, arab, rus va boshqa tillardan kirib kelgan bo'lib, bu jarayon madaniyatlararo aloqalarning mahsulidir. Masalan:

lola — qadimgi turkiy la'l ("qizil") so'ziga borib taqaladi;

atirgul — forsha "atar" (xushbo'y) va "gul" (gül) komponentlari asosida;

rayhon — arabcha "reyhān", "xush hidli o'simlik".

Etimologik tahlil gul nomlarining tarixiy qatlamlarini ochishga yordam beradi.

2. Semantik tahlil

Gul nomlari ko'pincha quyidagi semantik guruhlarga ajraladi:

rang asosidagi nomlar (qizil lola, ko'k chinnigul),

shakl asosidagi nomlar (qarg'a ko'zi, qo'shqo'nmas),

hid asosidagi nomlar (atirgul, rayhon),

o'sish joyiga ko'ra (sahrogul, tog'gul),

ramziy nomlar (jannatgul).

Bu turkumlash gul nomlarining nutqdagi ma'no qatlamlarini aniqlashga xizmat qiladi.

3. Gul nomlarining lingvokulturologik talqini

Gullar sharq xalqlari, xususan o'zbek xalqining madaniyatida alohida ramziy ma'noga ega:

lola — muhabbat, yoshlik va bahor timsoli;

atirgul — sadoqat va poklik ramzi;

chinnigul — nafislik va soddalik timsoli.

Adabiy matnlarda gul nomlari metafora va ramz sifatida faol qo'llanadi: Navoiyda lola "dog'li yurak", atirgul esa "go'zallik" ramziy obrazlarini yaratadi.

4. Gul nomlarining struktur va nominativ xususiyatlari

Gul nomlari sodda (lola, rayhon), qo'shma (atirgul, chinnigulzor), murakkab (qoraqo'tir gul, sariqchinnigul) shakllarda keladi. Nomlash jarayonida rang, hid, shakl, o'sish muhiti, funksiyasi yoki estetik belgi asos bo'ladi.

5. Frazologiya va poetik matnlarda gul nomlari

O'zbek tilida gul nomlari ishtirokida yaratilgan frazeologizmlar ko'p:

"guldasta qilmoq", "lola yuz", "gulday ochilmoq".

Ular nutqning poetik ifodaliligini oshiradi.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi lingvistik metodlar asosida olib boriladi:

Etimologik tahlil — gul nomlarining kelib chiqishi va tarixiy shakllarini aniqlash.

Semantik tahlil — ma'no komponentlarini, polisemiya, sinonimiya jarayonlarini o'rganish.

Struktur tahlil — morfologik tarkib, yasama va qo'shma nomlar modelini belgilash.

Qiyosiy metod — o'zbek, turkiy va fors-tojik tillarida gul nomlari tizimini solishtirish.

Lingvokulturologik tahlil — gul nomlarining madaniy, ramziy ma'nolarini aniqlash.

Korpus va lug'at materiallari bilan ishlash — amaliy ma'lumotlar yig'ish.

Metodlar uyg'un qo'llanganda gul nomlarining lisoniy tabiatini kompleks yoritish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa

Gul nomlari o'zbek tilining flora leksikasida alohida semantik qatlamni tashkil qiladi.

Ularning etimologiyasi turli tarixiy manbalar bilan bog'liq bo'lib, semantik tuzilishi rang, shakl, hid, ramziy ma'no kabi omillar asosida shakllanadi. Lingvokulturologik tahlil gul nomlarining xalq estetik tafakkuridagi o'rnini ochib beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, gul nomlarini kompleks – etimologik, semantik, qiyosiy va madaniy yondashuvlar orqali o'rganish ularning lisoniy tizimdagi funksiyasini yanada chuqur tushunishga yordam beradi.

Maqola flora leksikasining boshqa qatlamlarini o'rganishda ham nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N. va boshq. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Sodiqova S. Til va madaniyat: lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: Fan, 2015.
3. Qayumov A. O'zbek tilining etimologik izohli lug'ati. Toshkent: Akademnashr, 2020.
4. Radlov V.V. Opyt slovary tyurkskix narechiy. Sankt-Peterburg, 1899.
5. Kononov A.N. Grammatika sovremennogo turetskogo yazyka. Moskva: Nauka, 1956.
6. Navoiy A. Xazoin ul-maoniy. Tanlangan asarlar.
7. G'ulomov A. O'zbek tilining leksikologiyasi. Toshkent: O'qituvchi, 1985.
8. O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2004.